CRKVA SV. MARKA U ZAGREBU

SPOMENIK KULTURE
I RIZNICA UMJETNINA

PEČAT GRADECA IZ 14. STOLJEĆA

CRKVA SVETOGA MARKA U ZAGREBU

SPOMENIK KULTURE
I RIZNICA UMJETNINA

Vladimire!
Želim svako dobro, neka
Gospodin bdije nad Tobom
i stvima koji su povjereni
tvojoj brizi i ljubavi.
[illegible]

ZAGREB, 1989.

Izdavač:	Rkt. župni ured sv. Marka, Zagreb, Radićev trg 5
Za izdavača:	Mihael Dudaš, župnik
Tekstovi:	Vesna Barbić Joža Ladović Zdenko Tonković
Fotografije:	Fototeka Ateliera Meštrović Fototeka Muzeja grada Zagreba
Autor kolor fotografija:	Dražen Lakić
Likovna oprema:	Joža Ladović
Tisak:	·ERA· Titovo Velenje, PJ Zagreb, »MULTIGRAF« Zagreb
Naklada:	1000

UVODNA RIJEČ

Zagrepčanima koji vole svoj grad i poštuju starodrevnu župnu crkvu sv. Marka na Griču — i onima koji su ovdje rođeni, i onima koji su doselili u Zagreb da bi u njemu živjeli, i brojnim domaćim i stranim putnicima i namjernicima koji nam dolaze iz svih krajeva naše domovine i iz najrazličitijih zemalja svijeta, svim znalcima i ljubiteljima umjetnosti koji su u potrazi za ljepotom navratili u župnu crkvu sv. Marka, svima njima neka ova knjiga bude korisna okrepa sjećanju i draga uspomena na posjet riznici hrvatske sakralne umjetnosti.
Autorima tekstova i svima koji su na bilo koji način pomogli pri realizaciji ove knjige, naročito pak fototeci Ateliera Meštrović i fototeci Muzeja grada Zagreba, dugujemo našu iskrenu zahvalnost.
Željeli bismo da ova knjiga makar skromno pridonese trajnoj afirmaciji kulturno-povijesnih i umjetničkih vrijednosti crkve sv. Marka u našoj sredini, te da trajno potiče plemenitu brigu oko njenog čuvanja i održavanja.

U Zagrebu, na Duhove 1989.

šezdeset i peti župnik
sv. Marka u Zagrebu

Mihael Dudaš

Pogled na Grič i crkvu Sv. Marka iz zraka, oko 1930. g.

ŽUPNA CRKVA SV. MARKA - SPOMENIK KULTURE I RIZNICA UMJETNINA

Od kada postoji zagrebački Gradec, današnji Gornji grad, u njegovom je središtu bila, a i danas je, župna crkva sv. Marka Evanđeliste. Dominira glavnim gradskim trgom na kojem i oko kojega su se stoljećima zbivali brojni događaji važni za političku i kulturnu povijest Zagreba i čitave Hrvatske. Nastala je istovremeno s gradom, živjela je s njim i dijelila dobro i zlo. Nisu je mimoišli ni požari ni potresi, ali je, jednako kao i grad, preživjela i traje već više od sedam stotina godina. Svojom je trajnom prisutnošću postala vjerodostojni svjedok naše prošlosti, dragi nam i nezamjenljivi simbol Gornjega grada.

Kako je izgledala ona prva, podignuta još u davnom trinaestom stoljeću — možemo samo naslućivati, ali pouzdano znamo da je već 1256. g. postojala. Tada su se, naime, oko nje počeli održavati veliki godišnji sajmovi tjedan dana prije i tjedan dana poslije svetkovine sv. Marka. Bila je to još jedna od privilegija koju je stanovnicima Gradeca podario Bela IV, isti onaj hrvatsko—ugarski kralj koji je četrnaest godina ranije, 1242. g. »Zlatnom bulom« njihovom Gradecu priznao status slobodnog i kraljevskog grada.

Negdje u drugoj polovici 14., ili na prijelazu 14. u 15. stoljeće crkva je bila znatno povećana pa je dobila približno današnje dimenzije. Neki arhitektonski elementi iz tog razdoblja, sa stilskim karakteristikama kasne gotike, ostali su sačuvani do danas. Prije svega mislimo na glavni, svečani portal, koji je neuobičajeno smješten na sredini južnog pročelja i okrenut glavnoj gradskoj ulici. Ispod visokog šiljastog luka, u jedno-

stavno profiliranom arhitektonskom okviru, nalazi se jedanaest plitkih niša s kipovima Krista, Bogorodice, zaštitnika crkve sv. Marka i dvanaestorice apostola. Po broju figura to je najbogatiji gotički portal ne samo Zagreba i Hrvatske, već i čitave naše zemlje. Iako ti u kamenu klesani likovi nisu podjednako kvalitetne obrade, niti su svi podjednako sačuvani, šta više neki su i tijekom vremena propali, pa su kasnije bili nadomješteni drvenim baroknim kipovima (4 čitave figure i jedno poprsje), ipak, južni portal djeluje kao skladna arhitektonska cjelina i predstavlja najvredniji ukras crkve izrazite spomeničke vrijednosti.

Jednako kao što Gornji grad ne posjeduje stilsko jedinstvo, već je stoljetna taložina raznih stilova, tako isto ni crkva sv. Marka nije samo gotička građevina jer su brojni popravci i kasniji graditeljski zahvati također ostavljali svoje sretne ili manje sretne tragove. Tako je krajem 15. stoljeća bila srušena stara i podignuta nova kapela posvećena zaštitnicima od kuge sv. Fabijanu i sv. Sebastijanu. U zidu kapele bio je ugrađen najstariji sačuvani kameni grb Gradeca s uklesanom 1499. godinom (danas u Muzeju grada Zagreba). Kapela je još jednom temeljito pregrađena u vrijeme regotizacije crkve osamdesetih godina 19. stoljeća kada je, na žalost, srušen i renesansni zapadni portal i zamijenjen današnjim neogotičkim. Jaki potres 1502. g. srušio je zvonik priljubljen uz sjevero—istočni ugao crkve, a novoga je 1646. g. toliko oštetio požar da je na njegovom mjestu graditelj Anton Maczetto 1660. g. započeo graditi ovaj današnji. Započetu su gradnju nastavili i završili graditelji otac i sin Machiedo tek 1725. g. Zvonik je impozantna kamena prizma prekrita lijepom, meko modeliranom kasno—baroknom bakrenom lukovicom obnovljenom 1841. g. Visinom od preko 40 metara znatno nadvisuje krovove Gornjega grada, a njegova se ponosna vertikala jednako dobro vidi iz savske ravnice i sa sljemenskih kosa.

Već spomenutu regotizaciju crkve sv. Marka (od 1876.—1882. g.), prema nacrtima tada uvaženog bečkog arhitekta F. Sch-

Crkva Sv. Marka pogled s jugoistoka

7

**Južni portal crkve,
u vrijeme restauriranja**

Detalj južnog portala

midta, realizirao je arhitekt Herman Bollè; poznatiji kao graditelj tornjeva zagrebačke katedrale. Obojica su, u duhu vremena kojemu su pripadali i u najboljoj namjeri, nastojali crkvi vratiti njenu nekadašnju gotičku stilsku čistoću. Posljedice tih nastojanja bile su znatne promjene zatečenog stanja. Probijeni su novi neogotički prozori, a skromni je pokrov krovišta zamijenjen šarenim glaziranim crijepom. Na južnoj su polovici krova crijepom izvedena dva velika grba, istočni je grb grada Zagreba, a zapadni je grb Trojedne kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.

Jednako su se značajne promjene dogodile i u unutrašnjosti crkve. Trobrodni dvoranski prostor završava s dvije manje, bočne i većom središnjom apsidom. Svod nose gotički profilirana rebra oslonjena na zidove i na četiri jaka obla stupa, koji dijele gotovo jednako visoke crkvene lađe. Schmidta i Bollèa je očito smetalo što je taj gotički koncipirani prostor bio natrpan brojnim baroknim oltarima, pa su ih olako zamijenili za tri nova, neogotička. Danas smo svjesni kulturno-povijesne i umjetničke vrijednosti tada uklonjenih drvenih cehovskih oltara (od kojih je tek po neki dio sačuvan u Muzeju grada Zagreba), svjesni smo da su nas suviše radikalne ideje druge polovine 19. stoljeća osiromašile za dio naše kulturne baštine i da nam, barem u slučaju crkve sv. Marka, nisu ostavile prave protuvrijednosti.

Narednu obnovu crkve, koja je trajala od 1922. g. pa gotovo do početka Drugog svjetskog rata, inicirao je i vodio tadašnji župnik dr. Svetozar Rittig. Svesrdnu mu je pomoć pružao Odbor za restauriranje u kojem su bili: slikar Jozo Kljaković, kipar Ivan Meštrović, konzervator Gjuro Szabo, arhitekt B. Bauer i drugi.

Nakon što je crkva bila građevinski sanirana i oslobođena zemne vlage koja je ugrožavala zidove, prišlo se je pažljivoj obnovi njene unutrašnjosti. Uklonjene su one manje sretne intervencije H. Bollèa (neogotički oltari), ali je poštivana kon-

Toranj crkve, pogled sa sjeverozapada

Unutrašnjost crkve Sv. Marka, pogled iz sjeverozapadnog ugla

Apsida glavne lađe sa prvim, kasnije zamijenjenim Raspećem Ivana Meštrovića

struktivna ljepota zatečenog prostora. Šta više, svjesno se je nastojalo postojećim vrijednostima pridodati nove, istinske vrijednosti našega vremena, a starodrevnu župnu crkvu sv. Marka, to duhovno središte Gornjega grada, taj dragocjeni spomenik naše kulturne baštine, učiniti i pravom riznicom umjetnina domaćih hrvatskih majstora. O vrijednostima te riznice neka posvjedoči i ova knjiga.

Joža Ladović

DJELA HRVATSKIH UMJETNIKA U CRKVI SV. MARKA

JOZO KLJAKOVIĆ
Solin 1889 – Zagreb 1969

Povodom obnove crkve sv. Marka oslikavanje unutrašnjih zidova povjereno je tada već poznatom slikaru darovitom crtaču i majstoru kompozicije Jozi Kljakoviću, profesoru na Akademiji za likovne umjetnosti u Zagrebu. Znanje potrebno za izradu fresaka već je stekao u Parizu kod Marcela Lenoire-a (1870–1932) poznatog majstora crkvenog zidnog slikarstva.
Kljaković je počeo radom u sv. Marku početkom 1922. godine na sjevernom zidu pokrajne lađe i do prosinca 1924. bile su izvedene četiri kompozicije:
KRŠTENJE KRISTOVO (str. 16, tlocrt 1)
1923., sign.l.d. Kljaković, natpis ispod prikaza: »Glas s neba govoraše ovo je sin moj ljubezni koji je po mojoj volji.«
PROPOVIJED NA GORI (str. 18 i 19, tlocrt 2)
1923., sign.l. na s. J.Kljaković, vel. 6,5x4,5 m, natpis ispod prikaza: »Ovako se molite: Oče naš koji jesi na nebesima.«
USKRSNUĆE LAZARA (str. 20 i 21, tlocrt 3)
1923., sign.d.d. J. Kljaković (slabo vidljivo), vel. 7x6,6 m, natpis ispod prikaza: »Oče hvala ti što si me uslišio i zovnu glasno: Lazare izidji«.
Ove tri kompozicije srodne su u koloru – intenzivne modre i zelene kontrastiraju sa bojom pečene zemlje – crtež nosi obilježje stilizacije art–deco–a.
Ista obilježja crteža nosi kompozicija nad južnim portalom crkve u desnoj pokrajnjoj lađi:
MOJSIJE PRIMA ZAPOVIJEDI OD BOGA (str. 44 i 45, tlocrt 11)
1924., sign. d.d. Kljaković, natpis ispod prikaza: »Nemaj drugih bogova uz mene.«
Ova kompozicija je za razliku od prvih tri izvedena u sivim tonovima. Portrait Ivana Meštrovića izveden je na liku s lijeve strane Mojsija, a autoportrait J. Kljakovića i portrait dr. S. Rittiga s desne strane ispred obožavanja Zlatnog teleta.
Kljaković nije radio prema crtežima na kartonima u mjerilu 1:1, kako je uobičajeno za fresko slikanje, već direktno na samoj plohi zida prema

Kljaković: **Krštenje Isusovo**
Baptizing of Christ
Die Taufe Christi
Battesimo di Gesú
Baptëme des Jésus
Крещение Христоса

malim skicama koje su mu služile kao podsjetnik. Za takav rad potrebna je neobična vještina i talenat jer se mora raditi brzo na mokroj žbuci. Podloga za slikanje bila je živo gašeno vapno smrvljeno u prah i oprani, čisti pijesak. 1922. godine radio je Kljaković sa pijeskom iz rijeke Drave, a 1923. dobio je čišći, u tvornici samljeveni pijesak, što je uvjetovalo bolju kvalitetu boje na zidu. Tokom godina vlaga, koja je prodirala sa vanjske strane zida, jako je oštetila KRŠTENJE KRISTOVO, a nešto manje PROPOVIJED NA GORI i MOJSIJE PRIMA ZAPOVIJEDI OD BOGA.

Rad na oslikavanju crkve prekida se na više od deset godina. Ponovno počinje 1936. i u prosincu 1937. unutrašnjost crkve je potpuno dovršena.

U kapeli sv. Križa sjeverne lađe nalaze se prikazi:

BIČEVANJE (str. 22, tlocrt 4.)

1936–1937, sign.l.d. J. Kljaković, natpis ispod prikaza: »Mučen, raspet, umro.« Na svodu natpis: In hoc salus mundi.

POLAGANJE U GROB (str. 23, tlocrt 5.)

1936–1937., sign.d.d. J. Kljaković, natpis ispod prikaza : »I bi pokopan.«

U apsidi glavne lađe lijevo prikaz

USKRSNUĆE KRISTOVO (str. 30, tlocrt 6)

1936, sign.d.d. Kljaković/1936., signatura poznata sa onovremene fotografije, danas nije više vidljiva. Natpis ispod prikaza: »Što tražite živoga medju mrtvima uskrsnuo je.« Natpis teče uokolo zida, vrlo teško čitljiv zbog oštećenja od vlage.

Desno prikaz

TRIUMF SVETE EUHARISTIJE (str. 31, tlocrt 7.)

1936–1937., sign.d.d. J. Kljaković, slabo vidljivo. Natpis ispod prikaza: »Tko jede od ovoga hljeba, živjet će dovijeka.«

Lijevo dolje portrait don Frane Bulića u profilu s desna.

U apsidi pokrajne desne lađe prikaz

POKLONSTVO PASTIRA (str. 34 i 35, tlocrt 8)

1936–1937., sign.d.d. Kljaković. Natpis ispod prikaza: »Slava Bogu na visini a mir ljudima dobre volje.«

Natpis ispod prozora apside: »Milosti puna blagoslovljena ti medju ženama«, a na svodu »Ave Maria«.

Prikaz BLAGOVIJEST, (str. 37, tlocrt 9) izveden je u dva dijela i to lik bl. DJEVICE MARIJE na uskom segmentu zida a na segmentu stropa lik ANDJELA.

Na južnom zidu crkve u pokrajnjoj desnoj lađi nalaze se prikazi likova proroka:

PROROK IZAIJA (str. 42, tlocrt 10.)

1936–1937., sign.d.d. Kljaković. Natpis ispod prikaza: »Evo djevice, začet će sina.«

PROROK JEREMIJA (str. 42, tlocrt 10.)

1936–1937., sign.d.d. Kljaković. Natpis ispod prikaza: »Jeruzolime povrati se Bogu svome.«

Kljaković: **Propovijed na gori**
Predigt auf dem Berge
Sermon on the Mountain
Sermone sul monte
Preche sur le mont
Проповедь на горе

OVAKO SE MOLITE: OČE NAŠ KOJI JESI NA NEBESIMA

Kljaković: **Uskrišenje Lazarevo**
Die Auferstehung Lazarus
Resurrection of Lazarus

Risurrezione di Lazzaro
Résurrection de Lazare
Воскресение Лазара

Kljaković:
Bičevanje
Das Auspeitschen
Whipping
Flagellazione
Flagellation
Хлестание

Kljaković:
Polaganje u grob
Die Grablegung
Entombment
Intombamento
Pose dans le tombeau
Опускание Христоса
в могилу

PROROK EZEKIJEL (str. 49, tlocrt 12.)
1936–1937., sign.l.d. Kljaković. Natpis ispod prikaza: »Mrtve kosti čujte riječ Gospodnju.«
PROROK DANIJEL (str. 49, tlocrt 12.)
1936–1937., sign.d.d. Kljaković. Natpis ispod prikaza: »Da se pomaže sveti nad svetima.«
Natpis na zapadnom zidu crkve lijevo i desno od kora glasi:
»Hvalite Gospoda svi narodi / hvalite ga svi puci.«
Nacrte za natpise ispod prikaza izradila je Olga Höcker, nastavnica ukrasnog pisma na Akademiji za likovne umjetnosti u Zagrebu, sastavivši taj tip slova od elemenata glagoljice, ćirilice i latinice.
Prikazi razdoblja 1936–1937 slikani su monumentalnim oblicima, a majstorski izvedena smjela skraćenja likova, uvjetovana omeđenom plohom zida ili svoda, daju im snažnu dinamiku. Neki su dijelovi slikanih površina rađeni skoro monohromno, sa okerom koji dominira, a time je još više naglašeno značenje sigurnog i snažnog Kljakovićevog crteža.
U svibnju 1940. Kljaković ponovno nastavlja radom i to na zidovima kapele sv. Fabijana i sv. Sebastijana, a tema prikaza je iz hrvatske povijesti. Nad oltarom dao je prikaz likova svetaca i zaštitnika grada Zagreba (str. 63, tlocrt 16.).
Freske su rađene na žbuci položenoj na žičanu mrežu u svrhu zaštite od potresa ili bilo kakovog pomicanja zida. Ta je podloga vidljiva na mjestima određenim za petu i šestu kompoziciju, koje zbog rata 1941. nije stigao izvesti. Ova grupa fresaka znatno se razlikuje od prijašnjih – kompozicija je složenija i teži naraciji, crtež realizmu, dok je boja, koja tamnim tonovima modelira oblik, postala dominantno sredstvo izražavanja.
Na južnom zidu kapele nalazi se
TRIUMF SLAVENSKOG BOGOSLUŽJA – SPLITSKI SABOR (str. 50 i 51, tlocrt 13)
1940., sign.d.d. J. Kljaković
Na zapadnom zidu je
PRISEGA ZVONIMIRA (str. 54, tlocrt 14.)
1940., sign.d.d. J. Kljaković
Na sjevernom zidu nalazi se
POKRŠTENJE HRVATA ZA KNEZA VIŠESLAVA (str. 56 i 57, tlocrt 15)
1940.
Nad oltarom je prikaz
RASPEĆE I SVECI I ZAŠTITNICI ZAGREBA (str. 63, tlocrt 16)
1940., sign.l.d. J. Kljaković. S lijeve strane Raspeća su sv. Florijan, sv. Sebastijan i blaženi biskup Kažotić, a sa desne strane sv. Rok, sv. Fabijan i sv. Juraj. U pozadini je prikaz arhitekture starog Zagreba. Desno i lijevo uz Raspeće prikazi su likova četiriju evanđelista.
Prema usmenoj predaji Jozo Kljaković je projektirao i propovijedaonicu, a sudeći po crtežu i skici, nađenim u njegovoj ostavštini, pretpostavljamo da je nacrt za glavni oltar i pričesnu klupu također njegovo djelo.

Meštrović:
Pietà
Пьета

Meštrović: **Mrtvi Krist - Der tote Christus - Dead Christ - Cristo morto - Мертвый Христос**

IVAN MEŠTROVIĆ
Vrpolje 1883 – South Bend 1962.

Suradnja Meštrovićeva na obnovi crkve sv. Marka počela je kasnije nego Kljakovićeva. Prema izjavama njegovih savremenika njegov upliv, rad i savjeti bili su velika podrška inicijatoru obnove Msgr. S. Rittigu, naročito je značajan njegov udio u samoj realizaciji unutrašnjeg uređenja crkve. Kako je poznato iz literature serija figura za sv. Marka počela je 1932. godine. Čini se da su najprije nastali modeli reliefa za stipes oltara u kapeli sv. Fabijana i Sebastijana: NAVJEŠTENJE, POROĐENJE I PRIKAZANJE U HRAMU, jer su veoma blizi, skoro identični, sa crtežima na nacrtu za vratnice portala katedrale sv. Patricka u New Yorku iz 1929.–1930., projekt koji Meštrović nije realizirao. Reliefi SV. MARKO, MRTVI KRIST I PIETÀ nastali su 1932. godine, a KRIST NA KRIŽU (Malo Raspeće) 1933. Par dana prije Božića 1937. godine crkva je posvećena i tada je na glavni oltar postavljen privremeno »Krist na križu«, drvo iz 1916. godine, no uskoro ga je Meštrović zamijenio novo nastalim RASPEĆEM u bronci. 1940. postavljeni su oltari u crkvi. Reliefe na stipesima oltara izveli su mladi kipari, Meštrovićevi bivši đaci, Andrija Krstulović i Ante Kostović.
Na oltaru u kapeli sv. Križa nalazi se
PIETÀ (str. 25, tlocrt C)
bronca, vis. 163 cm, odljev iz vremena autora, Zagreb 1932–1933.
Model u sadri u Ateljeu Meštrović, model u vosku u Modernoj galeriji u Zagrebu, II odljev u bronci u Ateljeu Meštrović, III odljev u bronci u Middelheim Museumu u Antwerpenu.
Na stipesu oltara
MRTVI KRIST (str. 26, tlocrt C)
reljef, kamen litotamnijski, vel. 100 x 224 cm, Zagreb, 1932., klesano 1940.
U niši desno od oltara
KRIST NA KRIŽU (Malo Raspeće)
bronca, vel. 108 x 50 cm, Zagreb, 1933.
Na glavnom oltaru
KRIST NA KRIŽU (Veliko Raspeće), (str. 33, tlocrt E)
bronca, nadnaravna veličina, Zagreb, 1938–1939., križ drveni.
U apsidi glavne lađe lijevo SV.MARKO (naslovna stranica, tlocrt E) relief, kamen vapnenac, vel. 183 x 121 cm, Zagreb, 1932. Natpis desno gore: »Sv. Marko zaštitnik crkve«. Model u sadri u zbirci Muzeja drniške krajine u Drnišu.
Na propovjedaonici ORAO (str. 29, tlocrt D)
reljef, kamen vapnenac, vel. 75 x 55 cm, Zagreb, 1933–1937. Model u sadri u Ateljeu Meštrović.
U apsidi desne pokrajnje lađe na oltaru
GOSPA S ISUSOM (str. 39, tlocrt F)
bronca, vis. 145 cm, Zagreb, 1932., odljev iz vremena autora. Model u sadri vlasništvo obitelji Meštrović.

Stipes oltara
ANĐELI SVIRAČI (str. 41, tlocrt F)
reljef, kamen litotamnijski, vel. 100 x 227 cm, Zagreb, 1932., klesano 1940. Model u sadri u Ateljeu Meštrović.
U kapeli sv. Fabijana i Sebastijana triptih stipesa oltara
NAVJEŠTENJE (str. 65, tlocrt B)
reljef, kamen litotamnijski, vel. 61 x 57 cm, Zagreb, 1932.,
POROĐENJE (str. 67, tlocrt B)
reljef, kamen litotamnijski, vel. 61,5 x 105,5 cm, Zagreb, 1932.,
PRIKAZANJE U HRAMU (str. 71, tlocrt B)
reljef, kamen litotamnijski, vel. 61 x 57 cm, Zagreb, 1932. Klesano 1940., model triptiha u sadri nalazi se u zbirci Muzeja drniške krajine, Drniš.
Na krstionici
KRŠTENJE KRISTOVO (str. 60, tlocrt A)
reljef, kamen vapnenac, vel. 100 x 127 cm, Zagreb, 1938.-1940., model u sadri u zbirci Muzeja drniške krajine, Drniš.

Podaci o radovima J.Kljakovića i I.Meštrovića u crkvi sv. Marka nalaze se u Arhivu za likovne umjetnosti JAZU, Ateljeu Meštrović i zbirci Kljaković. Usmene podatke dali su slikari prof. Zdenka Sertić i prof. Nikola Maraković, prijatelji i suradnici J. Kljakovića. Podatke o vrstama kamena dao je ing. Vjekoslav Brajdić, direktor Mineraloško–petrografskog muzeja u Zagrebu.

Vesna Barbić

Propovjedaonica (s orlom, simbol sv. Ivana Evandelista)
Kanzel (mit dem Adler, dem Symbol des hl. Johannes des Evangelisten)
Pulpit (with Eagle, the symbol of St. John the Evangelist)
Ambone (con aquila, segno di S. Giovanni Evangelista)
Ambon (á l'aigl, signe de S. Jean-Évangéliste)
Кафедра (с орлом, символом св. Ивана Евангелиста)

Kljaković:
Uskrsnuće Isusovo
Die Auferstehung Christi
Resurrection of Christ
Résurrection de Jésus
Risurrezione di Cristo
Воскресение Иисуса

Kljaković:
Trijumf Svete Pričesti
Triumph der Eucharistie
Triumph of Eucharist
Trionfo dell'Eucaristia
Triomphe de l'Eucharistie
Триумф Эвхаристии

DIE MARKUS – KIRCHE IN ZAGREB
KURZER FÜHRER DURCH DIE KIRCHE

Willkommen in die Markus–Kirche in Zagreb.

Bei der Besichtigung des Inneren der Kirche benützen Sie, bitte, den nummerierten Grundriss, der Sie auf einzelne Kunstwerke hinweist, die diese Kirche schmücken.

I. Aus der Geschichte der Markus – Kirche

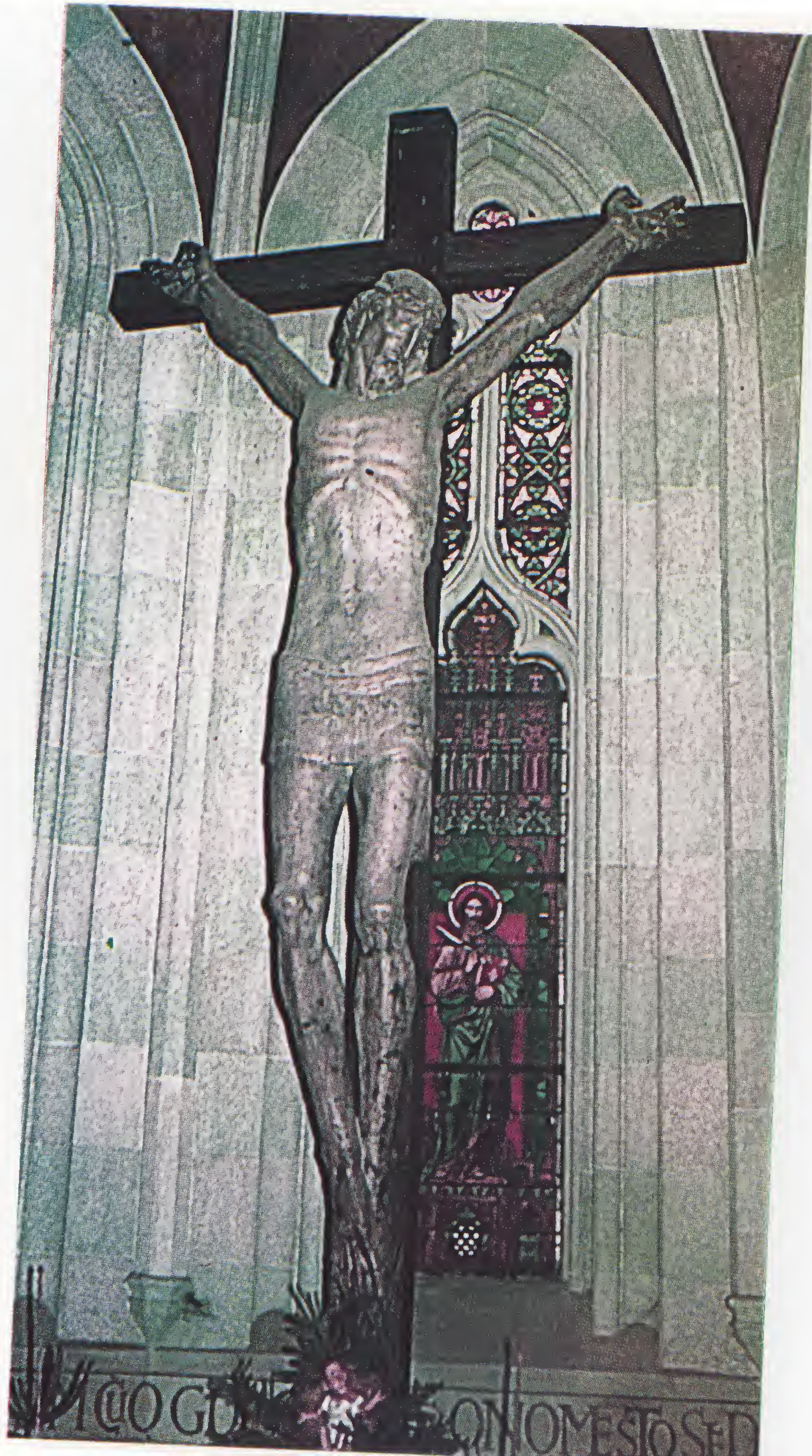
Die Markus – Kirche gehört zu den schönsten und ältesten Denkmälern der Stadt Zagreb und ist zugleich die älteste Pfarrkirche der Stadt. Sie wurde ausdrüklich erst 1256. erwähnt, wobei aber der Grundbau auf das romanische Zeitalter hinweist. Das heutige Innenaussehen der Kirche stammt aus der Zeit der letzten Restaurierung (1936 – 1937), die unter der Leitung von Joza Kljaković und den Ratschlägen des grossen Bildhauers Ivan Meštrović erfolgte. Die Restaurierung lehnt sich an die architektonischen Merkmale der Kirche, die aus der zweiten Hälfte des XIV. und aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts stammen, an. Die Kirche wurde in der Zwischenkriegszeit von zwei bedeutenden kroatischen Künstlern ausgemalt: Joza Kljaković (1889 – 1969) mit 22 Fresko–Gemälden und Ljubo Babić (1890 – 1974) mit drei Ölgemälden auf Leinwand. Auch kroatischer Bildhauer Ivan Meštrović (1883 – 1962) hat die Kirche mit seinen Meisterwerken geschmückt.

Den schönsten architektonischen Eindruck vom Kircheninneren gewinnt man, wenn man von der Kirchenmitte nach links blickt, in Richtung der Kanzel von Meštrović, die den Adler, das Symbol des heiligen Johannes Evangelisten trägt (Grundriss D, Seite 29).

II. Rechtes Seitenschiff mit Südportal:

Die Besichtigung der Kirche beginnen wir im rechten Seitenschiff. Bewegt man sich hin zum Hochaltar, auf dem sich das Grosse Kreuz (Der Gekreuzigte) (G. E, S. 33) von Meštrović befindet, dann ist das rechte Seitenschiff zu Ihrer Rechten.

Genau über dem südlichen Portal hat Kljaković die Darstellung »Moses empfängt vom Herrn die Zehn Gebote« (G. 11, S. 44,45) placiert. Die Szene wird von Kontrasten beherrscht: ein riesengrosser Moses, den Blitze umzucken, blickt mit den Steintafeln in der Hand auf das in

Meštrović:
Veliko raspelo
Das grosse Kruzifix
Large Crucifix
Grande Crocifisso
Grand Cruciflx
Большое распятие

Kljaković:
Rođenje Isusovo (Poklonstvo pastira)

Die Geburt Christi (Hirtenehrerbietung)

Birth of Jesus (Shepherds Pay Homage)

Natività di Gesù (Omaggio del pastori)

Nativité de Jésus (Hommages de bergers)

Рождение Иисуса (Поклонение пастырей)

Zwergengrösse dargestellte Volk herab, das seinem Gott untreu geworden ist und um das Goldene Kalb tanzt. Moses scheint die Tafeln auf den Rücken zerschmettern zu wollen. Im unteren Teil des Gemäldes hat der Maler seine Freunde porträtiert: Ivan Meštrović rechts von Moses, links den Pfarrer der St. Markus Kirche, Dr. Svetozar Rittig, aber auch sich selbst.

Auf den Abschnitten dieser rechten Wand hat Kljaković vier grosse Propheten aus dem Alten Testament dargestellt: Isaias und Jeremias (G. 10, S. 42), sowie Ezekiel und Daniel (G. 12, S. 49).

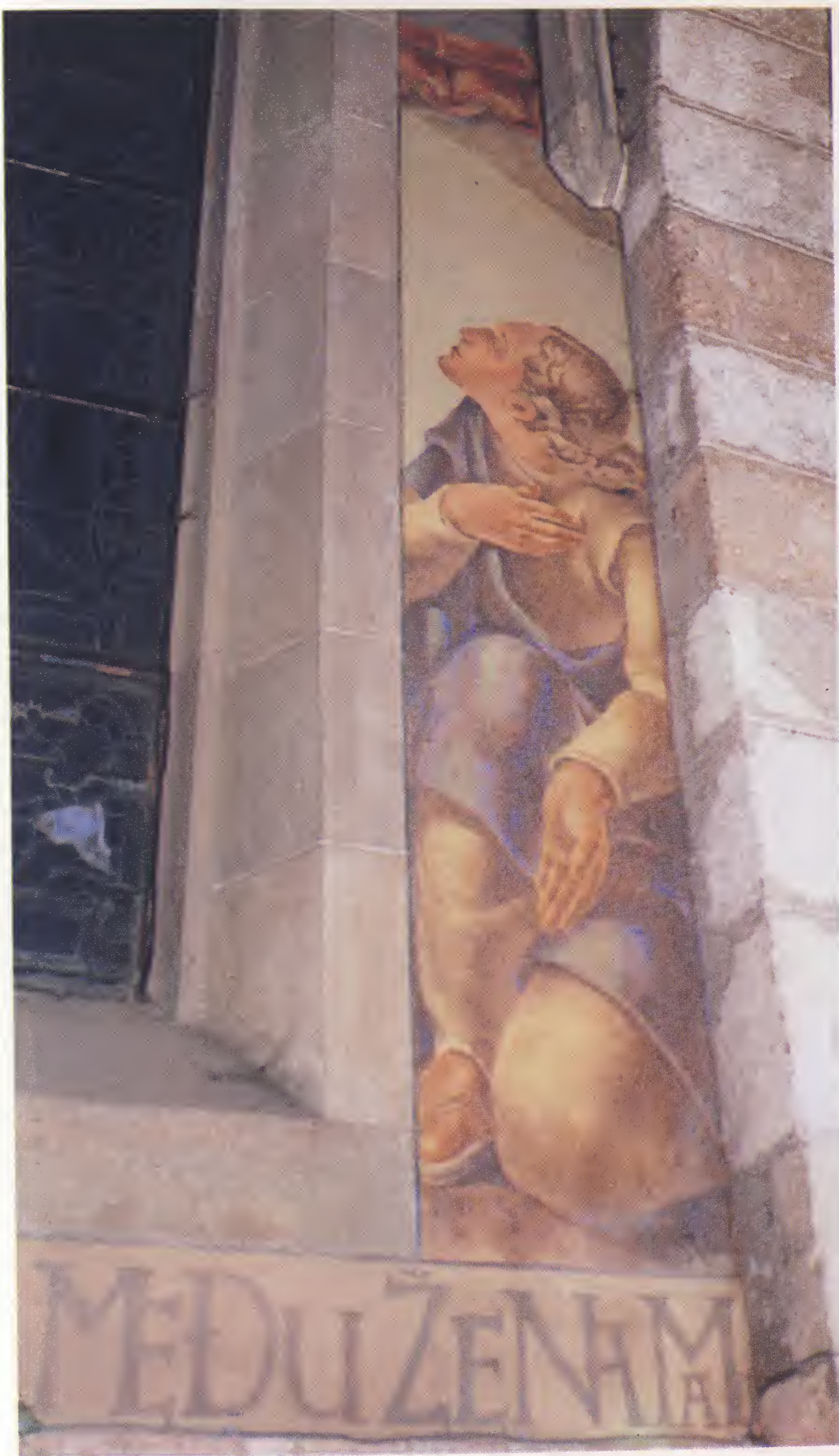
Das rechte Schiff mündet in die Apsiskapelle (»Die Kapelle der Inkarnation«). Kljaković fängt da mit dem Zyklus aus Neuem Testament, den er an der linken, entgegengesetzten Wand fortsetzt, an. In der Kapelle befindet sich rechts, ganz unten, die Verkündigung (G. 9, S. 37) mit einer wunderbaren Darstellung der heiligen Maria. Links können Sie beobachten die Anbetung der Hirten (G. 8,S. 34): beide Gemälde stammen von Joza Kljaković. Die Besonderheit des Gemäldes sind die frommen Hirten in kroatischer Volkstracht. Aus diesem Grunde wird es auch Die kroatischen Weihnachten genannt.

Am Altar dieser Kapelle befindet sich die Mutter Gottes (G. F, S. 39) von Meštrović. Ihr Gesicht drückt das unbeschreibbare Glück der Mutterschaft aus. Mit rechtem Zeigefinger zeigt sie auf sich, um auszudrücken, dass sie die wahre Mutter, und nicht nur ein Symbol ist. Auf ihrem Schoss sitzt Jesus, Lehrer der Welt, mit dem Buch in seiner Linken; die Geste seiner Rechten weist ihn als Lehrer aus. Die Mutter Gottes trägt die Tracht der Heimat von Meštrović. Deswegen wird sie auch Kroatische Mutter Gottes genannt. Am Sockel des Altars sehen Sie Die spielenden Engel (G. F, S. 41) von Meštrović.

III. Linkes Seitenschiff (nördliche Wand)

An der Wand des linken Seitenschiffes sehen Sie die drei grössten Freskos von Joza Kljaković. Das erste, von unten aus, vom Portal gesehen, stellt die Taufe Christi dar (G. 1, S. 16); in der Mitte stehen Johannes und Jesus im Wasser – rechts halten Engel die abgelegten Gewänder Jesu – rundherum stehen die erstaunten Schüler und das Volk.

In der Mitte der Wand befindet sich die herrliche Bergpredigt (G. 2, S. 18,19): Jesus als Lehrer und Verkündiger eines neuen Glaubens. Er wird vom Maler im Augenblick der Verkündigung gemalt: »Vater unser, der im Himmel bist!« Im unteren Teil des Gemäldes schreibt Mathäus

Kljaković:
Navještenje
Mariä Verkündigung
The Annunciation
Annunziazione
della Beata Vérgine
Annonciation
Благовещение Марии

der Evangelist die Verkündigung Gottes auf. Rundherum stehen aufmerksame und begeisterte Schüler und das Volk.

Drittes Gemälde stellt die Auferstehung Lazarus dar (G. 3, S. 20,21). Es ist zugleich das einzige erhaltene Fresko von Kljaković. In den Nachkriegsjahren wurde nämlich das Kirchendach längere Zeit nicht repariert, so dass die Gemälde ziemlich grosse Schaden erlitten haben. Auf einer Seite des Bildes sieht man offenes Grab, neben dem riesige Wächter den weggewälzten Stein halten. Ihnen gegenüber steht Christus der Auferstandene. Um ihn herum versammelten sich die aufgeregten Schwester von Lazarus mit anderen Volk.

Dieses Schiff mündet ebenfalls in eine Apsiskapelle (»Die Erlosungskapelle«).

In der Mitte, am Altar, dominiert die berümhte Pietá oder Die trauernde Madonna (G. C, S. 25) von Meštrović, eines der eindrucksvollsten Werke des Künstlers zu diesem Thema.

»Die Mutter wollte mit ihrem toten Kind allein bleiben. Sie hat es zu sich gezogen, als ob sie es wieder auf die Beine stellen, seinen Kopf heben, die Augen öffnen... ihm mit dem Kuss die Seele einhauchen und durch das Streicheln die schlafenden Arme und Beine wärmen möchte« (Ivo Šrepel).

In derselben Kapelle bemerkt man zwei Freskos von Kljaković: die Geisselung (G. 4, S. 22) und die Grablegung (G. 5, S. 23). Es ist doch zu erkennen, dass diese Werke durch Michelangelo inspiriert wurden. Abseits, in der Nische, befindet sich Das kleine Kruzifix von Meštrović. In der alten Kirche befand sich an dieser Stelle jahrhunderterlang die Kapelle zum Heiligen Kreuz, wo die kostbarsten Stadtdokumente und die Urkunden aufbewahrt wurden, wie z.B. die berühmte Goldene Bulle vom Bella IV., mit welcher Zagreb zur königlichen und freien Stadt ernannt wurde.

IV. Die Kunstwerke in der grossen Apsis, um den Hauptaltar

Meštrović hat sich den grossen Altar als Kopie des Altarbildes in der Kapelle des heiligen Martin in Mauern von Split vorgestellt (IX. Jh). Alle Steintafeln am Altar und am Kommuniongitter hat er mit altkroatischen Motiven, Kreuzen und dem dreiadrigen Geflecht geschmückt.

Über dem Hauptaltar erhebt sich Der gekreuzigte Christus (G. E, S. 33). Hier wie auch bei seinen vielen anderen Kruzifixen hat Meštrović das Erlösungsqualen und Leiden des Gott–Menschen gedacht.

Meštrović:
Hrvatska Bogorodica
Kroatische Madonna
Croatian Madonna
Madonna Croata
Madone Croate
Хорватская Мадонка

Im Altarum links befindet sich Der steinerne Stuhl für den Zelebranten und das Steinrelief des heiligen Markus des Evangelisten und Schutzheiligen der Kirche (G. E, am Umschlag). Der Heilige hat für einen Augenblick mit dem Schreiben aufgehört und betrachtet nun sein Werk. Meštrović drückt die Vergeistigung und Innerlichkeit des Schreibers auf die für ihn typische Weise aus: der Heilige stützt seinen Kopf in die rechte Hand. Auf der anderen Wand befindet sich ein Steinrelief des Wappens der Stadt Zagreb.

Im Altarum links – wenn Sie gegenüber Christus stehen (G. E, S. 33) – befindet sich die Auferstehung Christi (G. 6, S. 30). Christus entsteigt mit elementarer Kraft dem Grab. Eine breite Spirale windet sich um ihn wie ein Wirbelstrom, was auch ein Symbol für sein Erfülltsein vom Geist Gottes darstellen sollte.

Die drei Marien, die morgens zum Grabe eilten, stehen nun erstaunt dem Engel gegenüber, der ihnen die Auferstehung verkündet. Der »Auferstehung« gegenüber befindet sich das Gemälde, das den Abschluss des »Leben–Jesu« – Zyklus von Kljaković bildet: Die wunderbare Brotvermehrung oder der Triumph der Eucharistie (G. 7, S. 31). Sein Inhalt erinnert an **Disputa del Sacramento** von Rafael. Der Maler stellt die geschichtlich-apokalyptische Vision des grössten christlichen Mysteriums dar. Über der Christus Gestalt sieht man sein apokalyptisches Symbol –das Lamm. Um ihn herum stehen bedeutende Theologen, zu denen der Künstler auch den grossen kroatischen Archäologen Frane Bulić (links unten) gesellt hat.

V. Die Kunstwerke in der Sakristei und in der angebauten Kapelle

Gehen wir jetzt vom Altarum nach rechts – vom Kruzifix abgekehrt – an der kleinen Kapelle PIETÀ (G. C, S. 25) vorbei. Hier befindet sich die Eingangstür zur Sakristei. Im Vorraum der Sakristei sehen wir drei Ölgemalde von Ljubo Babić: die Geburt Christi – Kreuzigung – Kreuzabnahme (G. 17,18,19, S. 73,76,77).

Das bekannteste ist wohl die Geburt Christi oder die kroatische Weihnachten (G. 17, S. 73). Der Maler verlegt die Geburt Christi nach Zagreb, ins alte Gradec, was für seine ausserordentliche theologische Intuition spricht. Christus ist als Heiland ganzer Welt geboren worden, also auch für jedes Volk und jeden Menschen. In der linken Ecke porträtiert Ljubo Babić bedeutende Persönlichkeiten des damaligen Zagreb (z. B. den Bürgermeister Heinzel und seine Frau), sowie den Pfarrer der St. Markus Kirche, Dr. Svetozar Rittig. Sich selbst hat er auch dargestellt.

Meštrović: **Anđeli svirači - Die spielenden Engel - Angels Players - Angeli sonatori - Anges joueurs - Ангелы музыканты**

Kljaković: **Izaija - Jeremija**
Isaias - Jeremias
Isaiah - Jeremiah

Isale - Geremia
Isaīe - Jérémie
Исай - Еремия

Aus diesem Raum kommt man in die angebaute Kapelle der heiligen Fabian und Sebastian. Diese Kapelle ist als Hilfskirche und zum Taufen bestimmt. Aus diesem Grunde befindet sich an der mittleren grösseren Wand das Taufbecken von Meštrović, mit dem Steinrelief der Taufe Christi (G. A, S. 60). Kljaković hat rundum die Taufe der Kroaten unter dem Fürsten Višeslav (G. 15, S. 56,57) gemalt. Das Gemälde wurde vom kostbarsten steinernen Denkmal der Kroaten – dem Taufbecken des Fürsten Višeslav (IX. Jh.) – inspiriert.

Dem Taufbecken gegenüber sieht man den Triumph des slawischen Gottesdienstes oder das Konzil von Split (G. 13, S. 50,51). Damals verteidigte Bischof Gregor von Nin das Recht der Kroaten auf die glagolitische Schrift gegenüber dem König Tomislav.

Rechts befindet sich das Fresko »Vereidigung von König Zvonimir« (G. 14, S. 54) von Kljaković. Am Tage seiner Krönung legte er das Gelübde ab, »die Armen, Witwen und Waisen zu schützen, sich dem Menschenhandel zu wiedersetzen und sich mit Gottes Hilfe in allen gerechten Angelegenheiten als Anwalt des Rechtes zu erweisen«.

Links können Sie den grossen Altar sehen, der mit dem Fresko von Kljaković (G. 16, S. 63). Die Schutzheiligen der Stadt Zagreb (den heiligen Fabian und Sebastian, den seligen Augustin Kažotić, den Bischof von Zagreb u.a.) – geschmückt ist (G. B, S. 65,67,71). Am Sockel dieses Altars finden Sie drei schöne Steinreliefs von Meštrović: die Verkündigung, Mariä Geburt und Darstellung im Tempel.

Kljaković: **Mojsije prima Deset zapovijedi Božjih**
Moses übernimmt vom Herrn zehn Gebote
Moses Receives Ten Commandments

Mosé riceve i dieci comandamenti
Moïse recoit dix commandements de Dieu
Мойсей принимает 10 заповедей божих

ST. MARK'S CHURCH IN ZAGREB
— A Short Guide —

Welcome to St. Mark's church!

To view the interior of this church, please make use of the **church layout with the number designations** referring to particular works of art adorning the church.

I From St. Mark's church history

St. Mark's church is one of the most beautiful and most ancient monuments in the city of Zagreb. It is also the oldest parish church in the town. Through history, it is not explicitly mentioned until 1256, but the basic structure refers to the Romanesque period. The present appearance of the church is the result of the latest restoration (1936-1937) carried out under the direction of Joza Kljaković and the great sculptor Ivan Meštrović as adviser. The restoration was based on the church architecture originating from the second half of the 14th century and the beginning of the 15 th century. Between the two world wars the church was decorated with paintings made by the two great Croatian artists, Joza Kljaković (1889-1969), who painted twenty-two frescos, and Ljubo Babić (1890-1974) with three oils on canvas. The Croatian sculptor Ivan Meštrović (1883-1962) decorated the church with his masterpieces.

The most beautiful architectural impression is obtained when one looks from the middle of the church leftward, towards Meštrović's pulpit with the eagle (symbol of St. John the Evangelist) (Layout D, Page 29).

II Right side nave (with the southern portal)

The viewing could be started from the right side nave. If you place yourselves towards the main altar, where Meštrović's **Large Crucifix (Crucified Christ)** (L. E, P. 33) is located, this nave is on your right.

Just above the southern portal there is Kljaković's large fresco **Moses Receives Ten Commandments** (L. 11, P. 44,45). It abounds in contrasts. The gigantic Moses, under the flash of lightning, with stone tablets in his hands, stares at dwarfish people who deserted God and now dance around the Golden Calf. He is just about to smash them with the tablets. At the bottom of the fresco, the painter made three portraits: two of his friends, Ivan Meštrović (on Moses' right) and St. Mark's church parson Dr Svetozar Rittig, and his selfportrait (on Moses' left).

In the sections of the right-side wall, Kljaković painted four great Old Testament prophets: **Isaiah** and **Jeremiah** (L. 10, P. 42) and **Ezakiel** and **Daniel** (L. 12, P. 49).

The right nave finishes with a small apsidal chapel (»Chapel of Incarnation«). Here Kljaković started the cycle from the New Testament continuing it on the opposite, left-side church wall. In the chapel, on its far right side, there is the **Annunciation** (L. 9, P. 37) with a beautiful figure of the Virgin Mary. On the left, there is the painting **Shepherds Pay Homage** (L. 8, P. 34), both Joza Kljaković's works. The latter is peculiar for its devout shepherds dressed in the Croatian national costumes. That is why some people call the picture the **Croatian Christmas**.

Meštrović's **Virgin Mary** (L. F, P. 39) is placed on the altar of the chapel. Her face expresses an indescribable happiness of maternity. With her right hand she points to herself, as if she would like to say that she is the real mother, not only the symbol. **Jesus the Preceptor of the World** sits on her lap, with a book in his left hand and showing the sign of preceptorship with his right hand. This motif is commonly known as **the Throne of Wisdom.** The Virgin Mary is dressed in the Croatian costume from Meštrović's native region. That is why it is also called **the Croatian Madonna.** On the altar base (L. F, P. 41) there Meštrović's **Angel Players.**

III The left side nave (northern wall)

The wall on the left side nave contains the three of the largest frescos painted by Joza Kljaković. The first fresco from the bottom, starting from the church door, is the **Baptizing of Christ** (L. 1, P. 16). John and Jesus stand in the water; on their right, angels hold clothes Jesus left there, and around them there are dazzled disciples and people.

The middle of the wall is taken by the magnificent **Sermon on the Mountain** (L. 2, P. 18,19): Jesus the Preceptor and the Promulgator of the new religion. He is painted at the moment of promulgation. In the lower section of the fresco, Matthew the Evangelist records God's promulgation. Attentive and delighted disciples and people are gathered around.

The third fresco shows **the Resurrection of Lazarus** (L. 3, P. 20,21). This is the only well preserved fresco by Kljaković, because after the Second World War the church roof had not been repaired for a long time and the paintings were damaged. On the one side, there is the open sepulchre (the giants holding a heavy turned-over stone). Jesus the Resurrector is on the other side. Around him there are Lazarus's excited sisters and the crowd.

Also this nave finishes in a small apsidal chapel (»The Chapel of Salvation«). In the center, on the altar, there is Meštrović's famous **Pietà** or **the Sad Madonna** (L. C, P. 25). This is one of the most impressive works of this artist on the theme. »Mother wants to stay alone with her dead child. She clasps him to her bosom. As if she would like to set him upright on his legs again, to raise his head, open his eyes... to breathe her soul into him with her kiss, to warm his dead limbs with her caressing.« (Ivo Šrepel).

In the same chapel Kljaković's frescos **Whipping** (L. 4, P. 22) and **the Entombment** (L. 5, P. 23) are to be noticed. His inspiration deriving from Michelangelo is recognizable. In the niche, Meštrović's **Small Crucifix** is placed. Here, in the old church, through centuries, there stood the St. Cross Chapel in which the most precious town documents and charters were kept, such as the famous Golden Bull issued by Bela IV, by which Zagreb was declared the Royal Borough.

IV Works of art in the large apse, round the main altar

Meštrović had planned the main altar to imitate the Croatian iconostasis from St. Martin's chapel placed within the Split walls (9 th century). All stone slabs on the altar and the communion rail are decorated with the old Croatian motifs: crosses and wattle-works.

Meštrović's **Crucified Christ** (L. E, P. 33) is raised above the main altar. Here, as well as in a number of his other crucifixes, Meštrović most poignantly expresses pain and suffering of the Son of God. The artist fancied the Crucified Christ embracing heaven and earth and carrying out his eternal mission: to be the mediator between God and people.

Leftward in the chapel there is **a stone chair** for the liturgist and a stone relief of **St. Mark the Evangelist** (L. E, on the envelope), the church's patron saint. The Saint stopped taking his notes for a moment and is considering what he had put down. The absorption and intensity of mind in this piece of art are expressed in a manner typical of Meštrović: the Saint's right hand is raised and placed on his head. The other wall shows a stone relief of **the Zagreb Coat-of Arms**.

On the left side of the chancel, if you turn to **the Crucified Christ** (L. E, P. 33), there is Kljaković's **Resurrection of Christ** (L. 6, P. 30). With an elementary force Christ rises from the grave. A powerful spiral winds around him, like a vortex, symbolizing his pervasion with the Spirit of God. An athletic grave guard curled up in a ball lies helplessly in dust. Three Maries, having hurried to the grave early in the morning, stand wonder-struck before the Angel, the annunciator of the resurrection. Opposite

Kljaković: **Ezekijel - Danijel**
Ezekiel - Daniel
Ezekiel - Daniel

Esechiel - Daniel
Éséchiel - Daniel
Иезекил - Даниил

Kljaković: **Splitski sabor (Trijumf slavenskog bogoslužja)**
Das Konzil von Split (Triumph des slawischen Gottesdienstes)
Synod of Split (Triumph of Slavonic Liturgy)

Sinodo di Split (Trionfo della liturgia slava)
Synode de Split (Triomphe de la liturgie slave)
Сплитски синод (Триумф славянского богослужения)

the Resurrection there is the final fresco from Kljaković's cycle on Jesus' life: **The Multiplication of Bread** or **the Triumph of the Eucharist** (L. 7, P. 31). By its content it reminds of Raphael's Disputa. The painter shows the historical and apocalyptic vision of the greatest Christian mystery: Christ consecrates bread and distributes it among his followers. Above Christ there is his apocalyptic symbol - the Lamb. Standing round him there are great Christian liturgists and theologians, to whom the artist adds (bottom, left) the great Croatian archeologist Don Frano Bulić.

V Works of art in the sacristry and the annexed chapel

We could start from the chancel, going to the right, turning from **the Crucifix** to the Pietà chapel (L. C, P. 25) and the door of the sacristry.

In the sacristry there are three oils on canvas painted by Ljubo Babić: **The Birth of Jesus, the Crucifixion, and the Descent from the Cross** (L. 17,18,19, P. 73,76,77). The most famous is the **Birth of Jesus** or **the Croatian Christmas** (L. 17, P. 73). The painter places the birth of Jesus here, in Zagreb, in old Gradec, thus showing his perfect theological intuition: Christ was born to save the whole world and each nation and each individual. At the left corner of the painting Ljubo Babić makes portraits of the leading persons from Zagreb of those days (e.g. the Zagreb mayor Heinzel with the mayoress) and St. Mark's church parson Dr Svetozar Rittig. He also painted his self-portrait.

Herefrom, we enter the annexed **Chapel of St. Fabian and St. Sebastian,** which was intended to be the auxiliary church and serve as a baptistry. Thus, on the middle larger wall, there is Meštrović's **Baptistry** (L. A, P. 60) with a stone relief presenting the **Baptizing of Christ.** All around there are Kljaković's paintings: **The Christening of Croats under Prince Višeslav** (L. 15, P. 56,57), inspired by the most precious stone monument of the ancient Croatian history **- Višeslav's Baptistry** (9th century); then opposite it, the **Triumph of Slavonic Liturgy or the Synod of Split,** (L. 13, P. 50,51) during which, in 925, during the reign of King Tomislav, the right of Croats to use the Glagolitic alphabet was defended by Bishop Grgur Ninski; on the right side, **the Oath of King Zvonimir** (L. 14, P, 54), in which, on the day of his crowning, in 976, Zvonimir swore before the legate of Pope Gregory VII that he will »protect the poor, the widows, and the orphans« and »oppose the sale of people« and »with God's help show to be righteous in all that is right«.

On the left, there is a large altar with Kljaković's fresco Patron Saints of the City of Zagreb (St. Fabian and St. Sebastian, the honourable August Kažotić, the bishop of Zagreb, etc.) (L. B, P. 65,67,71). The base of the altar contains three beautiful stone reliefs by Meštrović: **the Annunciation, the Birth of Mary** and **the Appearance in the Temple.**

Kljaković: **Prisega kralja Zvonimira**
Beeidigung des Königs Zvonimir
Oath of King Zvonimir

Giuramento del re Zvonimir
Serment du roi Zvonimir
Присяга короля Звонимира

CHIESA DI SAN MARCO A ZAGABRIA
- GUIDA ABBREVIATA -

BENVENUTI NELLA CHIESA DI SAN MARCO

Per poter visitare l'interno della chiesa servitevi del piano numerato della chiesa che Vi indicherà la posizione delle più importanti opere d'arte che ornano la chiesa.

I. DALLA STORIA DELLA CHIESA DI SAN MARCO

La chiesa di S. Marco appartiene tra i più belli e i più antichi monumenti della città di Zagabria. Inoltre questa è anche la più antica chiesa parrocchiale della città. Durante la storia non è stata espressamente menzionata fino al 1256, ma la sua principale costruzione si riferisce all'epoca romanica. L'attuale aspetto dell'interno della chiesa proviene dall' ultima restaurazione (1936-1937) eseguita sotta la direzione di Joza Kljaković, consiglato dal grande scultore croato Ivan Meštrović.

La chiesa è stata restaurata basandosi sull'architettura proveniente dalla seconda metà del tredicesimo secolo e dall' inizio del quattordicesimo.

Nel periodo durante la due guerre mondiali, la chiesa fu decorata da due grandi ed insigni pittori croati: Joza Kljaković (1889-1869), che ha eseguito 22 affreschi e Ljubo Babić (1890-1974) che ha dipinto tre tele ad olio. Anche il grande scultore croato Ivan Meštrović ha abbellito la chiesa con i suoi capolavori. Guardando dal centro della chiesa a sinistra verso il pulpito (l'ambone) con l'aquila, simbolo di S. Giovanni l'Evangelista opera di Meštrović, avrete la miglior impressione architettonica dell'interno della chiesa (Pianta D, Pagina 29).

II. NAVATA DESTRA LATERALE (con il portale sud)

Possiamo iniziare la visita dell'interno della chiesa dalla navata destra laterale. Se Vi trovate di fronte all'altare maggiore dove è sistemato il Grande Crocifisso (Gesù in croce), opera di Meštrović (Pi. E, Pa. 33), alla Vostra destra, si presenta la navata laterale.

Proprio sopra il portale a sud, domina il grande affresco di Kljaković: Mosè riceve i dieci comandamenti di Dio (Pi. 11, Pa. 44,45). La scena abonda di contrasti. Il gigante Mosè è sotto le folgori e saette con un'espressione beata

Kljaković: **Pokrštenje Hrvata za kneza Višeslava**
Das Taufen der Kroaten während des Fürsten Višeslav
Christening of Croatians under Prince Višeslav

Bapteme des Croates au temps du comte Višeslav
Battesimo dei Croati al tempo di conte Višeslav
Принятие христианства Хорватами под киязем Вишеславом

sulla faccia e osserva con rabbia il popolo infedele che ha rinnegato e balla attorno al vitello dorato. Sembra quasi che lo voglia stritolare con le lastre.

In fondo all'affresco, l'artista ha dipinto i ritratti dei suoi amici: alla destra di Mosè vediamo Ivan Meštrović, a sinistra invece il parrocco della chiesa di S. Marco, il dott. Svetozar Ritting o infine il suo autoritratto.

Sui segmenti della parete destra, Kljaković ha dipinto quattro grandi profeti del Vecchio Testamento: Isaia e Geremia, Ezechiele e Daniele (Pi. 10,12, Pa. 42,49).

La navata destra termina con la piccola cappella absidale dell'Incarnazione. Quì Kljaković inizia il ciclo del Nuovo Testamento che segue poi sulla parete opposta della chiesa. Nell'abside (cappella) sotto a destra, è dipinta l'Annunciazione (Pi. 9, Pa. 37) con la meravigliosa immagine della Beata Maria Vergine. A sinistra è dipinto invece l'Omaggio dei pastori (Pi. 8, Pa. 34). Tutte e due le opere appartengono a Kljaković. Un particolare timbro all'affresco danno i pastori devoti, vestiti nei costumi nazionali croati. Perciò questo affresco viene anche chiamato il Natale Croato.

Sull'altare, dall'altra parte dell'apside è raffigurata la Vergine di Meštrović (Pi. F. Pa. 39). Il viso della Madoona esprime un'indescrivibile felicità di maternità. Con la sua mano destra essa indica se stessa, come se desiderasso far sapere a tutti di essere una vera madre e non solo un simbolo.

Nel suo grembo sta seduto Gesù il Precettore del mondo con un libro nella mano sinistra; mentre con la destra alzata indica di essere il Precettore del Genere Umano. Il motivo è conosciuto in arte anche come il Trono della Sapienza. La Madonna indossa il costume nazionale della Croazia, patria di Ivan Meštrović. Questa è la ragione perché viene ch'amata la Madonna Croata.

Alla base, sul supporto dell'altare si trova il rilievo in pietra con gli Angeli Sonatori (Pi. F, Pa. 41) di Meštrović.

III. NAVATA SINISTRA LATERALE (parete nord)

Sulla parete della navata sinistra laterale sono dipinti i tre più grandi affresci di Kljaković. Il primo affresco accanto all'ingresso, rappresenta il Battesimo di Gesù Cristo (Pi. 1, Pa 16), nel mezzo dell'affresco sono Giovanni Battista e Gesù in acqua, mentre a destra gli angeli tengono gli abiti deposti da Cristo. Attorno a loro i discepoli ed il popolo li guardano stupiti.

In mezzo alla parete è stato ritratto il magnifico Sermone sul monte (Pi. 2, Pa. 18,19). Gesù il Precettore e il Promulgatore (l'Annunciatore) della nuova religione. L'artista lo ha dipinto proprio nel momento della rivelazione: »Padre nostro che sei nei cieli.« In fondo all'affresco Matteo l'Evangelista annota le parole di Gesù, mentre il popolo e i discepoli stanno a guardare rapiti ed attenti la Divine Annunciazione.

Il terzo affresco rappresenta la Risurrezione di Lazzaro (Pi. 3, Pa. 20,21). Questo è l'unico affresco di Kljaković che si è conservato bene, perché durante il periodo del dopoguerra il tetto della chiesa era rovinato e non era stato riparato per molto tempo, così le opere d'arte si sono danneggiate. Da una parte si può vedere la tomba aperta: - i giganti tengono la pesante pietra rimossa dalla tomba, - e dall'altra parte è l'immagine di Gesù Cristo, il Risuscitatore. Attorno a lui si trova una folla di gente e le sorelle di Lazzaro, commosse.

Questa navata termina con la cappela absidale chiamata la cappella della Redenzione. Sull'altare centrale dominala la celebre Pietà o la Madonna triste (Pi. C, Pa. 25). Quest'opera è una delle più impressive creazioni di Meštrović su questo tema: »La madre desidera rimanere da sola con il figlio morto. Lo stringe al seno come se volesse rimetterlo in piedi, sollevargli la testa, aprirgli gli occhi, con un bacio ridargli la vita e farlo respirare: con le carezze riscardargli le membra intorpidite.« (Ivo Šrepel). Nella stessa abside vediamo ancora due affreschi di Kljaković: La Flagellazione (Pi. 4, Pa. 22) e la Sepoltura (Pi. 5, Pa. 23). Possiamo constatare che l'artista è stato ispidirato da Michelangelo. Nella nicchia, da parte, si trova il Piccolo crocifisso, opera di Meštrović.

Nella vecchia chiesa, per secoli si trovava la cappella che veniva chiamata S. Croce. Lì si conservavano i più preziosi documenti e incartamenti della città come ad esempio la Bolla d'oro del re Bela IV con cui Zagabria era stata proclamata »città libera - reale«.

IV OPERE ARTISTICHE NELLA GRANDE ABSIDE ATTORNO ALL'ALTARE MAGGIORE

L'altare maggiore è stato concepito da Meštrović imitando la grande iconostasi croata della cappella di San Martino entro le mura di Spalato (Split) provenienti dal nono secolo. Tutte le lastre ornamentali sull'altare e sul parapetto per la comunione sono intrecciate con delle croci e fregi, simbolizzando in tal modo i motivi nazionali croati.

Meštrović:
Krstionica
Krštenje Isusovo

Taufbecken mit dem
Relief die Taufe Christi

Baptistry
Baptizing of Christ

Battistero
Battesimo di Gesù

Baptistère
Baptëme de Jésus

Крестильная
Крещение Иисуса

Sopra l'altare maggiore troneggia il Cristo Crocifisso di Meštrović (Pi. E, Pa. 33). Come negli altri suoi crocifissi, l'artista ha reso omaggio al dolore del Redentore e alle sofferenze dell'Uomo-Dio. Nel concetto dell'artista, il »Cristo crocifisso« abbraccia il cielo e la terra adempiendo la sua eterna e sublime missione, dimostrando di essere l'intermediario tra Dio e gli uomini.

Nel santuario a sinistra, Meštrović ha scolpito la Sedia di pietra (Pi. E) per il liturgista e nel rilievo in pietra, S. Marco l'Evangelista (Pi. E, copertina), patrono della chiesa. Il santo si è fermato di scrivere per un attimo, e osserva quello che è stato scritto. L'intensità dello spirito è stato espresso nel modo tipico di Meštrović: la mano destra alzata è posata sopra la testa del santo. Sull'altra parete si trova un rilievo in pietra che rappresenta lo Stemma della città di Zagabria (Pi. E).

Nel santuario a sinistra - se Vi voltate verso il Cristo - è dipinta la Risurrezione di Gesu (Pi. 6, Pa. 30). Gesù Cristo con una forza elementare si alza dal sepolcro. Una forte spirale, simile ad un vortice lo circonda, simbolizzando di essere stato pervaso dallo spirito santo. I guardiani atletici del sepolcro rannicchiati ed esausti giacciono incapaci nella polvere. Tre Marie, che di mattino presto si sono afrettate verso il sepolcro, si sono fermate sbalordite davanti all'Angelo Annunciatore della Risurrezione (Redenzione). Di fronte alla Risurrezione è sistemato l'affresco finale del ciclo di Kljaković che rappresenta la vita di Gesù Cristo: la Moltiplicazione dei pani oppure il Trionfo dell'Eucaristia (Pi. 7, Pa. 31). Il suo contenuto ci rammenta la Disputa di Raffaello. Il pittore ha dipinto la visione storico-apocalittica del più grande mistero della Cristianità: Gesù benedice il pane e lo distribuisce tra i suoi seguaci. Sopra Cristo è dipinto il suo simbolo apocalittico: l'Agnello. Intorno sono i grandi liturgisti e i teologi della Cristianità a cui l'artista ha aggiunto, in fondo a sinistra, il ritratto di Don Frane Bulić, il grande archeologo croato.

V OPERE D'ARTE NELLA SAGRESTIA E NELLA CAPPELLA ANNESSA

Rechiamoci a sinistra dal santuario: accanto all'altare dove è sistemata la Pietà, (Pi. C, Pa. 25) si trova l'entrata della sagrestia. Nell'atrio (vestibolo), della sagrestia, ci sono tre tele ad olio dipinte da Ljubo Babić: La Natività di Gesù Cristo (Pi. 17, Pa. 73), la Crocifissione (Pi. 18, Pa. 76) e la Deposizione dalla Croce (Pi. 19, Pa. 77). La più celebre è la Natività o il natale Croato. (Pi. 17, Pa. 73). L'artista localizza la natività di Gesù qui a Zaga-

bria, nel vecchio Gradec, mostrando con ciò una perfetta ed eccellente intuizione teologica: Cristo è nato per la salvezza di tutto il mondo, di ogni popolo e di ogni singolo uomo. Nell'angolo sinistro del dipinto L. Babić ha ritratto le persone importanti di Zagabria di quel tempo; per esempio il sindaco Heinzel e sua moglie, il dott. S. Ritting, il parrocco di S. Marco. Quì si trova anche l'autoritratto dell'artista.

Da qui si entra nella cappella annessa, di S. Fabiano e S. Sebastiano, patroni della città. La cappella era destinata ad essere una chiesa ausiliare e ad essere usata per il battesimo. Perciò in mezzo alla grande parete c'è il Battistero di Meštrović con il rilievo in pietra che rappresenta il Battesimo di Gesù (Pi. A, Pa. 60).

Jozo Kljaković ha dipinto tutto intorno, il Battesimo dei croati all'epoca del Conte Višeslav. Il quadro è stato ispirato dal più prezioso monumento in pietra dell'Antica Storia dei Croati: Il Battesimo di Višeslav. (nono secolo) (Pi. 15, Pa. 56,57).

Di fronte, c'è il Trionfo della liturgia slava, o il Sinodo di Spalato (Pi. 13, Pa. 50,51), dove il vescovo Grgur Ninski nell' anno 925, durante il dominio del re Tomislav, è riuscito a difendere i diritti dei Croati e delle leggi canoniche e ad introdurre l'alfabeto Glagolitico. A destra si trova l'affresco di Kljaković: il Giuramento del re Zvonimir. (Pi. 14, Pa. 54) Nel giorno della sua incoronazione, nell'anno 976, il re Zvonimir, ha promesso solennemente davanti al legato del Papa Gregorio VII, di »proteggere i poveri, le vedove e gli orfani«, di »opporsi alla vendita degli uomini«, e con «l'aiuto di Dio di essere giusto con tutto ciò che è giusto.« A sinistra c'è l'altare maggiore con l'affresco di Kljaković che rappresenta i Patroni della città di Zagabria, - S. Fabiano e S. Sebastiano - (Augustin Kažotić, vescovo di Zagabria, ed altri) (Pi. 16, Pa. 63).

Nello zoccolo dell'altare sono scolpiti tre bellissimi rilievi in pietra, opere di Meštrović: l'Annunciazione, la Natività della Vergine e l'Apparizione nel Tempio (Pi. B, Pa, 65,67,71).

Kljaković: **Raspeti Krist - Zaštitnici grada Zagreba**
Der gekreuzigte Christus und die Schutzheiligen der Stadt Zagreb
Crucified Christ and Patron Saints of the City of Zagreb
Gesù Crocifisso e Santi patroni della città di Zagreb
Christ crucifié et Saints, patrons de la ville de Zagreb
Распятый Христос и Святые - заступники города Загреба

EGLISE SAINT MARC A ZAGREB
GUIDE

Soyez les bienvenus à l'église Saint Marc.
Pour visiter l'intérieur de l'église, servez-vous du plan de cette dernière avec les numéros indiquant les remarquables oeuvres d'art qui en ornent les murs.

I Histoire de l'église St Marc

L'église St Marc est l'un des plus beaux et des plus anciens monuments de la ville de Zagreb. En outre, elle en est la plus vieille église paroissiale. Dans l'histoire, elle n'est pas explicitement mentionnée avant 1256, mais le caractère de sa construction nous indique l'époque romane. L'aspect actuel de l'intérieur de l'église est le résultat de la dernière restauration (1936-1937) faite sous la direction de Joza Kljaković et sur les conseils du grand sculpteur croate Ivan Meštrović. La restauration elle-même a été basée sur l'architecture de l'église datant de la seconde moitié du XIVe et du début du XVe siècle. Entre les deux guerres, deux grands peintres croates ont décoré cette église: Joza Kljaković (1889-1969) avec vingt-deux fresques et Ljubo Babić (1890-1974) avec trois huiles sur toile. Le sculpteur croate Ivan Meštrović a aussi embelli l'espace intérieur avec ses chefs d'oeuvre.
Vous recevrez la meilleure impression architecturale de l'intérieur de cette église, si vous regardez du centre à gauche vers l'**ambon** à l'aigle (Plam D, Page 29) (attribut de l'Evangéliste St Jean), de Meštrović.

II Nef latérale droite (avec le portail sud)

Nous pouvons commencer la visite de l'intérieur de l'église par la nef droite latérale.
Si vous trouvez devant le maître-autel où se trouve le grand **Crucifix (Christ crucifié)** (Pl. E, Pa. 33) de Meštrović, cette nef se trouve à votre droite.

La grande fresque de Kljaković **Moïse recevant les dix commandements de Dieu** (Pl.11, Pa. 44,45) domine juste au-dessus du portail sud. La scène est pleine de contrastes. Moïse, gigantesque dans la lumière des

Meštrović: **Navještenje**
Mariä Verkündigung
Annunciation
Annunziazione
Annonciation
Благовещение

éclairs avec les Tables de la Loi en main, regarde fixement le peuple nain qui a délaissé Dieu et danse autour du Veau d'Or. Peu s'en faut qu'il ne l'écrase avec les Tables. Sur le fond de la fresque, l'artiste a peint le portrait de ses amis: à droite de Moïse, celui d'Ivan Meštrović et à gauche celui du dr Svetozar Rittig, curé de St Marc, ainsi que son portrait par lui-méme.

Sur des parties de ce mur de droite, Kljaković a peint qatre grands prophètes de l'Ancien Testament: **Isaïe** et **Jérémie** (Pl. 10, Pa. 42) d'un côté et **Ezéchiel** et **Daniel** (Pl. 12, Pa. 49) de l'autre.

La nef droite se termine par la chapelle absidiale de l'Incarnation. Kljaković commence ici le cycle du Nouveau Testament, le continuant sur la paroi gauche opposée. Dans l'abside, tout en bas à droite est peinte l'**Annonciation** (Pl. 9, Pa. 37) avec la très belle figure de la Vierge Marie. A gauche, se trouve, l'**Offrande des bergers** (Pl. 8, Pa. 34). Les costumes nationaux croates dont sont vêtus les bergers en adoration, donnent à cette fresque un caractère particulier. C'est pourquoi certains la nomment aussi le **Noël Croate.**

Sur l'autel de cette abside se trouve la **Vierge Croate** de Meštrović (Pl. F, Pa. 39). Son visage exprime l'Indescriptible ravissement de la maternité. De la main droite, elle se designe elle-même, comme si elle désirait montrer qu'elle est une vraie mère, pas seulement un symbole. L'**Enfant Jésus, maître du monde** est assis sur ses genoux, avec un livre dans la main gauche, tandis que de la droite il esquisse le geste d'enseigneur des hommes. Ce motif est aussi connu sous le nom de **Trône de la Sagesse.**

La Madone est vêtue du costume national de Croatie, pays natal de Meštrović. c'est pourquoi on l'appelle aussi la **Madone Croate.** A la base de l'autel, se trouvent les **Anges Musiciens** (Pl. F, Pa. 41) également de Meštrović.

III Nef gauche latérale (mur nord)

Sur le mur de la nef gauche, se trouvent trois des plus grandes fresques de Joza Kljaković. La première à partir du fond, en partant du portail ouest de l'église est le **Baptême de Jésus-Christ** (Pl. 1, Pa. 16): Au milieu de la fresque, Jean et Jésus sont debout dans l'eau, à droite, les anges tiennent les vêtements que Jésus a déposés là. Tout autour sont les disciples et la foule émerveillés. Au milieu du mur, se trouve un magnifique **Sermon sur la montagne** (Pl. 2, Pa. 18,19): Jésus prêchant et répandant la nouvelle religion. L'artiste l'a peint au moment de la promulgation du »Notre Père

Meštrović: **Rođenje Isusovo - Die Geburt Christi - Birth of Jesus - Natività di Gesù - Nativité de Jésus - Рождение Иисуса**

qui êtes aux cieux En bas de la fresque, Matthieu l'Evangéliste prend note de la Révélation Divine. Tout autour sont les disciples attentifs et la foule enthousioste.

La troisième fresque représente la **Résurrection de Lazare** (Pl. 3, Pa. 20,21) C'est l'unique fresque qui soit restée intacte. Après la guerre, le toît de l'église étant resté longtemps sans réparation, les peintures furent très endommagées. D'un côté est représenté un sépulcre ouvert, les colosses tenant une énorme pierre descellée du sépulcre, d'autre part le Christ: auteur de la résurrection. Autour de lui sont les soeurs de Lazare et la foule tout excitées. Cette nef se termine aussi par une chapelle absidiale, celle de la Rédemption. Au milieu de l'autel, domine une très célèbre **Pietà** ou **Madone attristée** de Meštrović (Pl. C, Pa. 25). Sur ce thème, c'est l'une des créations les plus expressives de l'artiste. »La mère a voulu rester seule avec son fils mort. Elle le serre contre elle, comme si elle voulait lui redresser les jambes, relever la tête, ouvrir les yeux... avec son baiser lui insuffler l'âme et avec ses caresses, réchauffer les extrémités rigides« (Ivo Šrepel) Dans la même abside, nous voyons deux fresques de Kljaković: La **Flagellation** (Pl. 4, Pa. 22) et la **Mise au tombeau** (Pl. 5, Pa. 23). Ici, on retrouve l'inspiration de Michel-Ange. Sur le côté, dans la niche, se trouve le **Petit Crucifix** de Meštrović. Durant des siècles, à cet endroit dans la vieille église, se trouvait l'autel de la Sainte Croix où l'on gardait les plus précieux documents et les chartes de la ville comme par exemple la fameuse Bulle d'or du roi Béla IV en vertu de laquelle Zagreb a été procla- mée »Ville royale libre«.

IV Les oeuvres d'art dans la grande abside, autour du maître autel

Le maître-autel a été conçu par Meštrović comme une copie du grand iconostase croate qui se trouvait dans la chapelle St Martin, dans l'enceinte du palais de Split (IXe siècle). Sur toutes les plaques en pierre de l'autel et sur la Table de communion, il a gravé d'anciens motifs nationaux croates, entrelacs et croix.

Au-dessus du maître-autel s'élève le célèbre **Christ crucifié** (Pl. E, Pa. 33) ici, comme sur tous les autres crucifix, Meštrović a rendu hommage à la douleur du Rédempteur et à la souffrance de l'Homme-Dieu. Dans la conception de l'artiste, Le Christ crucifié embrasse à la fois le ciel et la terre, accomplissant son éternelle et sublime mission d'intermédiaire entre Dieu et les hommes.

Dans le santuaire, (tourné vers le Crucifix, si vous regardez à gauche), se trouvent, toujours de Meštrović, la **Chaise en pierre** pour le liturgiste et un relief en pierre représentant St Marc l'Evangéliste, patron de l'eglise

(Pl. E). A un moment, le saint a cessé d'écrire et regarde ce qu'il a écrit. La concentration et l'intensité de son esprit sont exprimées d'une façon typique pour Meštrović: sur sa tête, le saint a posé la main droite. Sur le mur opposé, un relief en pierre représente le **Blason de la ville de Zagreb**.

Toujours dans le sanctuaire, si vous regardez vers le Crucifix (Pl. E, Pa. 33) à gauche se trouve la **Résurrection du Christ** peinte par Kljaković (Pl. 6, Pa 30). Le Christ sort de son tombeau sous l'impulsion d'une force élémentaire, il est enveloppé d'une puissante spirale, comme un tourbillon symbolisant sa pénétration par l'Esprit de Dieu. Les athlétiques gardiens du sépulcre, tout pelotonnés, de peur se sont couchés dans la poussière. Les trois Marie qui sont arrivées de trés bonne heure au sépulcre restent stupéfiées par l'apparition de l'Ange Annonciateur de la Résurrection. En face de la Résurrection se trouve la fresque finale du cycle de la vie de Jésus-Christ par Kljaković: La **Multiplication des pains** ou le **Thriomphe de l'Eucharistie** (Pl. 7, Pa. 31). Par sa teneur, cette fresque rappelle la **Dispute** de Raphaël. Ici, le peintre a donné une vision historico- apocalyptique du plus grand mystère du christianisme. Le Christ bénit le pain et le partage entre ses disciples. Au-dessus du Christ se trouve son symbole apocalyptique: l'Agneau mystique. Autour, sont peints les grands liturgistes et théologiens du christianisme auxquels l'artiste a associé Don Frano Bulić, le grand archéologue croate (en bas à gauche).

V Les oeuvres d'art dans la sacristie et la chapelle votive

Si nous allons maintenant du **Crucifix** vers la **Pietà** (Pl. C, Pa. 25) en continuant à droite, se trouve la porte d'entrée de la Sacristie. Dans le propylée, Ljubo Babić a peint trois huiles sur toile, La **Nativité de Jésus-Christ** (Pl. 17, Pa. 73) **La Crucifixion** (Pl. 18, Pa. 76) et la **Descente de Croix**, (Pl. 19, Pa. 77) la plus connue étant la Nativité ou **Noël Croate.**

Le peintre localise la naissance du Christ ici à Zagreb, dans le vieux Gradec. C'est une vraie intuition théologique. Le Christ est né pour la Rédemption de tout le monde c'est à dire pour chaque peuple et chaque homme en particulier. Dans l'angle gauche du tableau, le peintre a fait le portrait des personnalités importantes de Zagreb à cette époque, par exemple le maire Hinzel et sa femme, le dr Svetozar Rittig, curé de St Marc. Il a également ajouté son autoportrait.

De la Sacristie, nous pénétrons dans la **chapelle** votive SS Fabien et Sébastien. La chapelle était destinée à être une église annexe ainsi que

pour les baptêmes. Par suite sur le plus grand mur se trouve le **Baptistère** de Meštrović (Pl. A, Pa. 60) avec un bas-relief en pierre représentant le Baptême de Jésus-Christ. Tout autour, Kljaković a peint le **Baptême des Croates au temps du Comte Višeslav** (Pl. 15, Pa. 56,57). Cette peinture est inspirée par l'un des plus précieux monuments en pierre de l'ancienne histoire des Croates: Le **Baptistère de Višeslav** (IXe siècle).

En face de cette peinture se trouve le **Thriomphe de la liturgie slave (Concile de Split)** (Pl. 13, Pa. 50,51) quand devant le roi Tomislav, l'évêque Grgur Ninski réussit à défendre le droit des Croates à employer l'alphabet glagolitique.

A droite, se trouve la fresque de Kljaković, le **Serment du roi Zvonimir** (Pl. 14, Pa. 54). Le jour de son couronnement en 976, le roi Zvonimir devant le légat du pape Grégoire VII, promit solennelement de »protéger le pauvre, la veuve et l'orphelin« et de »s'opposer à la vente des hommes« ainsi qu'avec« l'aide de Dieu, de se montrer juste envers tout ce qui est juste«.

A gauche se trouve le maître-autel avec la fresque de Kljaković: **les Patrons de la ville de Zagreb** (Pl. 16, Pa. 63) SS Fabien et Sébastien, Augustin Kažotić le Bienheureux, évêque de Zagreb et d'autres encore. Sur le socle de cet autel, il y a trois magnifiques bas-reliefs en pierre de Meštrović: l'**Annonciation,** la **Nativité de Marie** et la **Présentation au Temple** (Pl. B, Pa. 65,67,71).

Meštrović:
Prikazanje u hramu
Erscheinung im Tempel
Appearance in the Temple
Presentazione al Tempio
Présentation au Temple
Таинство в храме

LJUBO BABIĆ
(Jastrebarsko 1890 – Zagreb 1974)

Babićevo zanimanje za sakralne teme koincidira s razdobljem ekspresionizma u hrvatskoj umjetnosti. Njegovo intenzivno uživljavanje u patnju čovjeka i vječne sadržaje Biblije, u poglavlja iz Starog i Novog Zavjeta, ekspresionistička je egzegeza Babićeva doživljaja svijeta i stvarnosti, prepoznavanja u tipičnoj ekstatičkoj doživljajnosti. I kao što je svojim ranijim likovnim preokupacijama o odnosu dobra i zla, pojedinca i mase, svjetla i tame, postupno sve više davao politička obilježja, tako je i na religioznim slikama ostavljao znakove društvene angažiranosti čiji se sadržaj mijenjao od svečovječanskog izvan vremena i prostora do konkretnog nacionalnog i socijalnog.

Kada su 1921. inicijativom dr. Svetozara Rittiga, dugogodišnjeg župnika Sv. Marka, otpočeli radovi na restauraciji crkve, namjera je bila da sve radove izvedu domaći umjetnici. Uz Meštrovića bili su predviđeni slikari Babić, Kljaković, Rački i Vanka - ali su zbog razlika u umjetničkim koncepcijama ostala samo prva dvojica.

Sliku »Raspeće Kristovo« Babić je naslikao u tehnici ulja na platnu 1924/25. godine. U proljeće 1926. dovršava ulje na platnu »Skidanje s križa« a pred ljeto »Narodil nam se kral nebeski«, odmah nazvanu »Hrvatski Božić« (str. 73, 76, 77, tlocrt 17, 18 i 19).

Babić na tom platnu umjetnički lokalizira i onarođuje događaj svete povijesti »kao da se Spasitelj svijeta rodio ovdje, među Hrvatima na Gričkim goricama«. To nije samo umjetnikova fikcija, nego prava teološka intuicija. Krist, Spasitelj svijeta, ujedno je i Spasitelj grada Zagreba i cijeloga hrvatskoga naroda. Uostalom »i slikari rane i kasne renesanse lokalizirali su i nacionalizirali momente iz Biblije i Kristova života« (anonimni pisac u Obzoru od 5.VI.1926). U lijevom kutu te slike Ljubo Babić među Kristove poklonike smješta i portretira neke tada (1926) poznatije zagrebačke ličnosti, među njima gradonačelnika Heinzela sa suprugom te župnika dra S. Rittiga. Tu je i slikarev autoportret.

Spomenute tri slike nekoć su se nalazile u sjevernoj kapeli Sv. Križa, a danas su u sakristiji crkve. Prilikom premještanja Babić ih je obnovio i restaurirao te napisao na »Skidanje s križa«: »Izbačene i osakaćene slike iz god. 1924. i 1925. preradio za novo mjesto 1944. Lj.B.«

Zdenko Tonković

Babić: **Hrvatski Božić (Poklonstvo pastira)**
Kroatische Weihnachten (Hirtenehrerbeitung)
Croatian Christmas (Shepherd Pay Homage)

Natale Croato (Omaggio dei pastori)
Noël Croate (Hommages des bergers)
Хорватское рождество (Поклонение пастырей)

ЦЕРКОВЬ СВЯТОГО МАРКА В ЗАГРЕБЕ
Краткий путеводитель

Добро пожаловать в церковь св. Марка!

Для осмотра внутреннего убранства церкви следует использовать **план церкви с номерами**, котрорые знакомят нас с отдельными произведениями искусства, украшающими эту церковь.

I Из истории церкви св. Марка

Церков св. Марка является одним из древнейших памятников города Загреба. Вместе с тем, это самая старая приходская церковь города. В истории она упоминается с 1256 года, но фундаментальное строение говорит о том, что она принадлежит периоду Романики. Современный внутренний вид церкви приобретен в течение последней ревставрации (1936-1937.г.), которой руководил Йоза Клякович, используя советы великого скульптора Ивана Мештровича. Ревставрация опирается на архитектонику церкви, которая берéт свое начало во второй половине XIV - начале XV столетия. Церковь двумя войнами расписали два великих хорватских художника: йоза Клякович (1889-1969) 22 фресками и Любо Бабич (1890-1974) тремя картинами, написанными масляными красками на полотне. Церковь одарил своими шедеврами и хорватский скульптор Иван Мештрович (1883-1962).

Самое красивое архитектурное впечатление создается при взгляде из середины церкви налево в направлении амбона (кафедры проповедника) с орлом - знаком св. Иоанна Евангелиста, произведение скульптора Мештровича (План Д, стр. 29).

II Правый боковой неф (с южным порталом)

Осмотр внутреннего убранства церкви можно начать с правого бокового нефа. Если смотреть в направлении главного алтаря, где стоит большое **Распятие** или **Распятый Христос** (Пл. Е, ст. 33) Мештровича, справа будет правый боковой неф.

Именно над южным порталом преобладает большая фреска - **Моисей принимает Десять заповедей Божьих** (Пл. 11, ст. 44,45). Картина полна контрастов. Исполинский Моисей, при блеске молнии стоит с каменными плитами в руках. Засмотрелся на мелких людей под собой, которые перестали подчиняться Богу и пляшут вокруг Золотого тельца. Он будто собирается разгромить его каменными плитами. В нижней части картины художник портретирует своих друзей: справа от Моисея - Иван Мештрович, а слева - приходской священник церкви св. Марка др. Светозар Риттиг и автопортрет художника.

На этой правой стене Клякович рисует также четрырех великих пророков Ветхого завета: **Исаии** и **Еремии** (Пл. 10, ст. 42), затем **Иезекиля и Даниила** (Пл. 12, ст. 49). Здесь клякович начинает цикл из Нового завета, который продолжается на противоположной, левой стене церкви. В капелле - совсем внизу, справа - **Благовещение** (Пл. 9, ст. 37) с прекрасным изображением Девы Марии Богоматери. Налево - **Поклонение пастырей** (Пл. 8, ст. 34), оба произведения Йозы Кляковича. Особое впечатление картине придают набожные пастыри в хорватских национальных костюмах. Поэтому некоторые дали ей название - **Хорватское Рождество.** На алтаре этой капеллы находится **Богородица** Мештровича (Пл. Ф, ст. 39). Лицо Богородицы отражает изъяснимое счастье материнства. Правым пальцем она показывает на себя, будто хочет сказать, что она настоящая мать, а не толь- ко симбол. На коленях у нее сидит **Иисус Учитель мира** с книгой в левой руке, а правой выражает поучительство. Мотив вообще известен как **Престол Мудрости.** Мадонна одета в хорватский национальный костым из родного края скульптора Мештровича. Поэтому ее зовут еще и **Хорватской Богородицей.**

На пъедестале алтаря стоят **Ангелы музыканты** (Пл. Ф, ст. 41) Мештровича.

III Левый боковой неф (северная стена)

На стене левого бокового нефа находятся три фрески Йозы Кляковича. Первая снизу, от дверей церкви - **Крещение Иисуса** (Пл. 1, ст. 16): в середине Иоанн и Иисус в воде - справа ангелы, держащие отложенную одежду Иисуса - вокруг восхищенные ученики и народ.

В середине стены замечательная **Проповедь на горе** (Пл. 2, ст. 18,19): Иисус Учитель и Вестник новой религии. Художник изобра-

Babić: **Raspeti Krist - Der gekreuzigte Christus - Crucified Christ**
Cristo crocifisso - Christ crucifié - Распятный Христос

Babić:
Skidanje s Križa
Abnahme vom Kreuz
Descent from the Cross
Deposizione dalla croce
Déposition de croix
Спуск с креста

жает его в момент объявления молитвы Господней. В глубине картины Матфей Евангелист записывает Божъе объявление. Вокруг стоят внимательные и восхищенные ученики и народ.

Третья картина показывает **Воскресение Лазаря** (Пл. 3, ст. 20,21). Это единственная сохранившаяся фреска Кляковича. В послевоенные годы крыша церкви долго не ремонтировалась и поэтому картины в поврежденном состоянии. С одной стороны находится раскрытая могила, исполины держат отваленный тяжелый камень. С другой стороны Христов Воскреситель. Около него восхищенная группа сестер Лазаря и другие люди. И этот неф заканчивается апсидой с маленькой капеллой (»капелла Спасения«). В середине, на алтаре, преобладает знаменитая **Пьета** или **Скорбящая Богородица** (Пл. С, ст. 25). Это одно из самых сильных осуществлений художника на эту тему. »Матери хотелось остаться одной со своим мертвым чадом. Она привила его к себе, будто хочет ему опять вышпрямить ногу, поднять голову, открыть глаза... поцелуем вдохнуть ему душу, лаской согреть обмершие члены« (Иво Шрепел).

В той же капелле замечаем две фрески Кляковича: **Бичевание** (Пл. 4, ст. 22) и **Опускание в могилу** (Пл. 5, ст. 23). Здесь сразу видно влияние Микеланджело. В стороне, в нише находится **Маленькое распя- тие** Мештровича. В старой церкви здесь столетиями находилась капелла св. Креста, в которой хранились самые ценные документы и грамоты города, как например знаменитая Золотая Булла венгерского короля Белы ИВ, которая Загреб проглашала королевским и свободным городом.

IV Искусство в большой апсиде, около главного алтаря

Мештрович задумал большой алтарь как копию хорватского иконостаса, который находится в капелле св. Мартина в Сплите (IX столетие). Все каменные плиты на алтаре и ограде он сделал по старохорватским мотивам, крестам и плетеням.

Над главным алтарем возвышается **Распятый Христос** (Пл. Е, ст. 33) Мештровича. И здесь, как в прочем и во многих других распятиях, Мештрович отдал свою дань искупительной боли и терпению Богочеловека. Согласно замыслу художника, Распятый Христос обнимает небо и землю и совершает свою вечную и возвышенную миссию - посредничество между Богом и людьми.

В святилище налево находится **Каменный стул** Мештровича для литургии и каменный рельеф **Святой Марк Евангелист,** защитник церкви (Пл. Е). Святой остановился на одно мгновение, чтобы записать себе, а потом задумался над написанным. Углубленность и интенсивность духа - типичные выражения Мештровича: правая рука святого поднята к голове. На другой стене каменный рельеф **Герб города Загреба**.

В святилище налего - если смотреть в направлении **Распятого Христа** (Пл. Е, ст. 33) - находится **Воскресение Христа** (Пл. 6, ст. 30). Христос элементарной силой встает из могилы. Его обвила какаято сильная спираль словно вихрь, чем обозначается его охваченность Духом Божьим. Сильные стражи могилы свернуты в клубок, беспомощные убегают в иыли. Три Марии, прибежавшие рано утром к могиле, стоят в удивлении перед Ангелом Вестником воскресения.

Напротив **Воскресения** находится заключительная картина цикла Кляковича о Жизни Иисуса: **Умножение хлеба** или **Триумф Эвхаристии** (Пл. 7, ст. 31). Содержанием она напоминает **Диспута** Рафаеля. Художник рисует историческо-апокалипсическое видение самой большой христианской тайны. Христос благословляет хлеб и разделяет его своим верующим. Над Христом его апокалипсический симбол - Ягненок. Вокруг стоят значительные христианские литурги и теологи, к котровым художник присоединяет (внизу налево) великого хорватского археолога Дон Франа Булича.

V Искусство в ризнице и пристроенной капелле

Если пойити из святилища - повернувшись спиной к Распятию - справа (около маленькой капеллы **Пъета** (Пл. С, ст. 25), мы пойдем к входным дверям сакристии.

В вестибюле сакристии Любо Бабич написал три картины маслом на полотне: **Рождение Иисуса - Распятие - Снятие с креста** (Пл. 17,18,19, ст. 73,76,77). Самое известное произведение - **Рождение** или **Хорватское Рождество** (Пл. 17, ст. 73). Картина переносит рождение Иисуса сюда, в Загреб, в старую часть города, Градец. Это замечательная теологическая интуиция. Христос родился для спасения всего мира, но и каждому народу и каждому человеку. В левом углу картины Любо Бабич портретирует наиболее важные личности бышего Загреба (например городского начальника Хейнзела с супругой), затем приходского священника церкви св. Марка дра Светозара Риттига. Он также написал и свой автопортрет.

Отсюда мы входим в пристроенную **Капеллу св. Фабиана и Себастьяна.** Капелла предназначена и построена как вспомогательная церковь и для крещениа. Поэтому, на средней, большей стене стоит **Купель** (Пл. А, ст. 60) Мештровича с каменным рельефом **Крещение Иисуса.** Вокруг Клякович рисует **Крещение Хорватов при князе Вишеславе** (Пл. 15, ст. 56,57). Картина нарисована под впечатлением самого драгоценного памятника древней истории Хорватов - **Купели Вишеслава** (1X столетие). Напротив ее помещается **(Триумф славянского богослужения** или **Сплитский синод** (Пл. 13, ст. 50,51), на котором епископ Гргур Нински перед королем Томиславом отстоял право хорватов на глаголицу, в 925 г.

Справа находится фреска Кляковича **Присяга короля Звонимира** (Пл. 14, ст. 54).

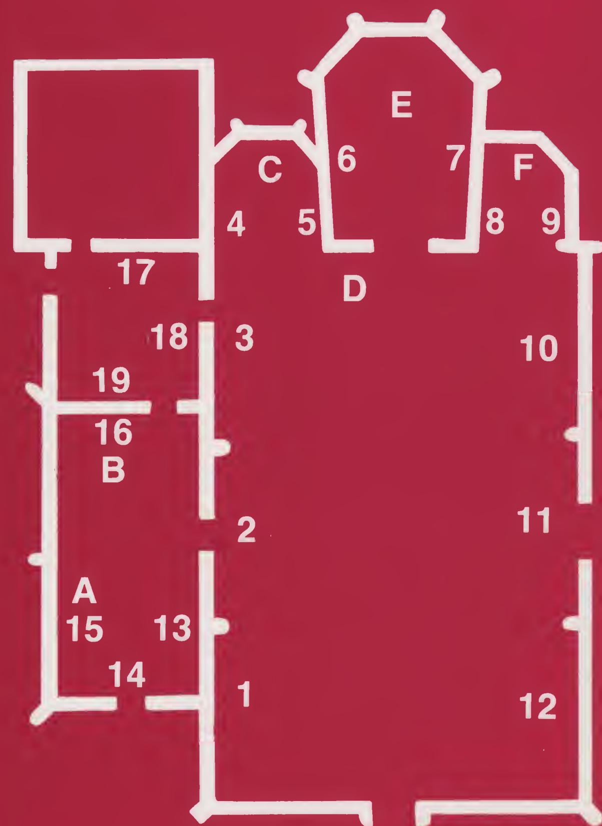
В день своего кронования в 976 г. Звонимир обязался перед легатом Папы Григория VII »защищать бедняков, вдов и сирот« и »сопротивляться продаже людей« и »с Божьей помощью быть правдивым во всем правдиво«.

Слева стоит большой алтарь с фреской Кляковича **Святые покровители города Загреба** (св. Фабиан и Себастьян, блаженный Августин Кажотич, епископ загребский и др. (Пл. 16, ст. 63). В подножии алтаря три красивых каменых рельефа Мештровича: **Благовещение, Таинство, Рождение Марии** (Пл. В, ст. 65,67,71).

Oslikani crkveni prozori
Bemalte Kirchenfenster
Church Windows decorated with paintings
Finestre dipinte della chiesa
Fenetres dépeintes de l'église
Окна церкви, расписанные иконами

I. Marinković:
Poklonstvo kraljeva malom Isusu
Ehrerbietung der Königen
Kings Pay Homage to the infant Jesus
Omaggio del re a piccolo Gesù
Hommages des rois au petit Jésus
Поклонение королей маленькому Иисусу

TLOCRT CRKVE SV. MARKA
DER KIRCHENGRUNDRISS
THE CHURCH'S LAYOUT
PIANTA DELLA CHIESA
LE PLAN DE L'EGLISE
ПЛАН ЦЕРКВИ